

تحلیل "خطبه جهاد" بر اساس نظریه ارتباط یاکوبسن

علی قهرمانی^۱، ملیحه فروغی^۲^۱شهید مدنی آذربایجان ، d.ghahramani@yahoo.com
^۲شهید مدنی آذربایجان ، malihe.foroughi@yahoo.com

چکیده

در بین نظریه های زبان شناسی نظریه ارتباط یاکوبسن (نظریهٔ التواصل) که در چهارچوب زبان شناسی نقش گرای یاکوبسن جای دارد پیوند منطقی تری با ادبیات دارد. این نظریه که تمرکز خود را بر متن ادبی یا پیام مصروف می دارد و سپس تر به سایر مؤلفه های پیام و نقش های آن توجه می کند بیش از دیگر گونه های ادبی در متن خطبه قابلیت اجرایی بیشتری دارد. خطبه بدلیل ماهیت ذاتی خطبه بودن، مؤلفه ها و نقش های ششگانه را به شکل ملموس تری دارا است و در آن از پیام و مخاطب و گوینده و غیره مواجهه هستیم. تحقیق حاضر کوششی است تا رهیافتی نو در تحلیل خطبه های نهج البلاغه بدست بیارد و خطبه مشهور نهج البلاغه به نام جهاد را بر پایه الگو یاکوبسن مورد تحلیل و بررسی قرار دهد. نتیجه نشان می دهد امام از کارکردهای و نقش های زبانی غافل نبوده است. امام این کارکردها را برای هرچه بهتر انتقال دادن محتوا و ارتباط نزدیک برقرار کردن با مخاطب بکار برده است. بدین سان هماهنگی بین مؤلفه ها و نقش ها که مهمترین هدف تحقیق حاضر است در خطبه جهاد به نحو بارزی مشاهده می شود.

واژه های کلیدی

خطبه جهاد، یاکوبسن، نظریه ارتباط، نهج البلاغه.

مقدمه

زبان پدیده بسیار پیچیده ای است که مطالعه آن را نمی توان به یک قلمرو علمی خاص محدود کرد. تعریف زبان به نحوی که مورد قبول همه زبان شناسان و دیگر دانشمندانی باشد که با زبان سروکار دارند، مقدور نیست. زبان دارای جنبه های فراوانی است. از یک طرف وسیله ارتباط بین افراد جامعه است به عبارت دیگر زبان مهمترین نهاد اجتماعی است؛ بنابراین مورد بحث زبان شناسان و جامعه شناسان می باشد. از سوی دیگر، زبان وسیله بیان افکار و احساسات ماست؛ و شناخت زبان باعث شناخت بیشتر ذهن می شود، پس وارد حیطه روانشناسی می شود که دنیای درون انسانها را مورد بررسی قرار می دهد.

بررسی های زبان شناسی در دوران معاصر به اوج شکوفایی خود رسید و نظریات و نظریه پردازان زیادی به ارائه نظریات و الگوهای زبان شناسی پرداختند که به بررسی و تحلیل آثار ادبی زیادی بر پایه مؤلفه های زبان شناسی منجر شد. این الگوها تنها در

دوران معاصر به وجود نیامد بلکه در دوران قدیم در نزد بلاغیون عربی نظیر ابن طباطبای و ابن جنی جرجانی و حازم قرطاجنی و غیره مشهود است که هر کدام تعاریف و ایده های مشخصی برای زبان و زبان شناسی داشتند. به هر حال مهم نیست که ما زبان را چگونه تعریف کنیم آنچه مهم است، اینست که ما طبیعت زبان را بشناسیم و چگونگی کار آن را دریابیم. زبان از دو طرف با دنیای بیرون در ارتباط است: زبان وقتی از قوه به فعل می آید یا به صورت گفتار است یا به صورت نوشتار. اگر بصورت گفتار باشد، ماده اولیه آن صداست و اگر بصورت نوشتار باشد ماده اولیه آن نشانه دیداری است. و از طرفی ما این امواج صوتی را به کار می بریم که در مورد اشیاء و وقایع جهان بیرون بحث کنیم، بنابراین با ماده و محیط سروکار داریم. اما آنچه زبان نام دارد ماده صوتی و وقایع جهان بیرون نیست، بلکه مجموعه این الگوها و رابطه آنها با جهان بیرون است. فردینان دو سوسور معتقد است: زبان تنها مجموعه ای از صداها و واژه ها نیست، بلکه شبکه ای از روابط است که بر روی هم نظام یا سیستمی را به وجود آورده است [۱].

روند سترک زبان شناسی در اروپا از چشمه های دانش و پژوهش اندیشه گران سرزمین های دیگر به ویژه یونان، هند و سرزمین های اسلامی نیز سرشار شده است و این فرهنگ ها در چگونگی گسترش آن تأثیری به سزا داشته اند. از جمله در هند، چین، یونان و رم و سرزمین های اسلامی و ایران، پژوهشگران برجسته ای زبان را بررسی کرده و در این زمینه آثار پرارزشی بر جای گذاشته اند. به اعتقاد وان دیک بلاغت پیشینه تاریخی متن به حساب می آید و دستور متن را نمی توان نام یک نظریه یا یک سبک مشخص دانست، بلکه هر پیشینه ای در زمینه زبان که به متن پرداخته، شامل می شود [۲].

از میان نظریات والگوهای زبان شناسی معاصر نظریه ارتباط یاکوبسن جایگاه ویژه ای دارد و بسیار مورد توجه قرار گرفته و بدلیل کارایی در تحلیل آثار ادبی بسیاری از آثار ادبی با این نظریه مورد بررسی قرار گرفته است که این مقاله در تلاش است تحلیلی جامع از خطبه جهاد بر اساس مؤلفه ها و نقش های ششگانه نظریه ارتباط یاکوبسن بدست دهد.

آثار زیادی بر پایه نظریه یاکوبسن مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است اما نهج البلاغه علی رغم بررسی بر پایه نظریات زبان شناسی دیگر کمتر بر پایه نظریه ارتباط یاکوبسن مورد بررسی قرار گرفته با اینکه سنخیت قابل ملاحظه ای میان خطبه های و نامه های نهج البلاغه و